

або відміталися ними як неприйнятні. Ці депутати залишалися на ґрунті загальноросійських ліберальних і ліворадикальних цінностей та практично не порушували на думській кафедрі українського питання. Про національне в першій Думі якщо й говорили, то переважно у зв'язку з єврейськими погромами й подібним ексцесами, або для підтвердження своїх прав на землю, У перспективі це мало сприяти більш чіткій українській самоідентифікації депутатів. У кожному разі, ґрунтуючись на виступах згаданих та інших представників від українських губерній, можна стверджувати, що селянським депутатам була добре зрозуміла «хитра механіка» дій царського уряду, який сів розбрат між народами в усіх сферах суспільного життя для проведення своєї імперської політики.

Родима пляма російської імперськості, як показують події останнього часу, досі не зeszла і дається взнаки, навіть у спробах «приватизації» минулого. Тому висвітлення українцями власної історії на різних рівнях, аж до персонального внеску пересічних громадян, якими була переважна більшість селянських депутатів, у розвиток колись спільної держави, можна вважати перспективним напрямком подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Авчинников А. Г. Первые народные представители Екатеринославской губернии. Портреты, биографии и словотолкователь политических и парламентарных терминов / А. Г. Авчинников. – Екатеринбург. Товар. «Печатня С. П. Яковлева», б. м., б. г. – 23 с.
2. Государственная дума Российской империи: 1906–1917: Энциклопедия. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008. – 735 с.: ил.
3. Государственная дума: Стенографические отчеты. 1906 год. Сессия первая. Том I. Заседания 1 – 18 (с 27 апреля по 30 мая). – СПб.: Гос. типогр., 1906. – 866 с.
4. Государственная дума: Стенографические отчеты. 1906 год. Сессия первая. Том II. Заседания 19 – 38 (с 1 июня по 4 июля). – СПб.: Гос. типогр., 1906.
5. Грушевський М. З біжучої хвилі: Статті й замітки на теми дня. 1905–6 р. / Михайло Грушевський. – К.: Друкарня С. В. Кульженка, 1906. – 127 с.
6. Коник О. О. Депутати Державної думи Російської імперії від губерній Наддніпрянської України (1906–1917 рр.): монографія / О. О. Коник; наук. ред. С. І. Світленко. – Дніпропетровськ: Герда, 2013. – 454, [2] с.: табл.
7. Милько В. І. Участь депутатів від українських губерній та міст у роботі I–IV Державних дум Російської імперії (1906–1917 рр.): історіографічний аналіз / В. І. Милько // Укр. іст. журн. – 2012. – №1. – С.153–170.
8. Российский государственный исторический архив. – Ф.1278. – Оп.1 (1–й созов). – Д.80.
9. Члены Государственной думы: (портреты и биографии): Первый созыв, 1906–1911 г.: (сессия продолжалась с 27 апреля по 9 июля 1906 г.) / сост. М. М. Боиович. – М.: Тип. Т–ва И. Д. Сытина, 1906. – XXX, [2], 512 с., [1] л. пл. портр.

Reference

1. Avchinnikov A. G. Pervye narodnye predstaviteli Ekaterinoslavskoj gubernii. Portrety, biografii i slovotolkovatel' politicheskix i parlamentarnyx terminov / A. G. Avchinnikov. – Ekaterin. Tovar. «Pечатnya S. P. Yakovleva», b. m., b. g. – 23 s.
2. Gosudarstvennaya дума Rossijskoj imperii: 1906–1917: Enciklopediya. – M.: Rossijskaya politicheskaya enciklopediya (ROSSPEN), 2008. – 735 s.: il.
3. Gosudarstvennaya дума: Stenograficheskie otchety. 1906 god. Sessiya pervaya. Tom I. Zasedaniya 1 – 18 (s 27 aprelya po 30 maya). – SPb.: Gos. tipogr., 1906. – 866 s.
4. Gosudarstvennaya дума: Stenograficheskie otchety. 1906 god. Sessiya pervaya. Tom II. Zasedaniya 19 – 38 (s 1 iyunya po 4 iyulya). – SPb.: Gos. tipogr., 1906.
5. Hrushevs'kyu M. Z bizhuchoyi khvyli: Stati y zamitky na temu dnya. 1905–6 r. / Mykhaylo Hrushevs'kyu. – K.: Drukarnya S. V. Kul'zhenka, 1906. – 127 s.

6. Konik O. O. Deputy Derzhavnoyi dumy Rosiys'koyi imperiyi vid huberniy Naddnipryans'koyi Ukrayiny (1906–1917 rr.): monohrafiya / O. O. Konik; nauk. red. S. I. Svitlenko. – Dnipropetrovs'k: Herda, 2013. – 454, [2] s.: tabl.

7. Myl'ko V. I. Uchast' deputativ vid ukrayins'kykh huberniy ta mist u roboti I–IV Derzhavnykh dum Rosiys'koyi imperiyi (1906–1917 rr.): istoriografichnyy analiz / V. I. Myl'ko // Ukr. ist. zhurn. – 2012. – №1. – S.153–170.

8. Rossijskij gosudarstvennyj istoricheskij arxiv. – F.1278. – Op.1 (1–j sozvy). – D.80.

9. Chleny Gosudarstvennoj dumy: (portrety i biografii): Pervyj sozvy, 1906–1911 g.: (sessiya prodolzhalas' s 27 aprelya po 9 iyulya 1906 g.) / sost. M. M. Boiovich. – M.: Tip. T–va I. D. Sytina, 1906. – XXX, [2], 512 s., [1] l. pl. portr.

Konik O. O., Doctor of Historical Sciences, Associate Prof., Professor of the World History and Historiography, Kherson State University (Ukraine, Kherson), oleksandr_konik@ukr.net

Katerynoslav peasants at the tribune of the State Duma of the Russian empire (1906)

To reconstruct the position of politically active part of the Ukrainian society of the early XX century it is made an attempt to consider in details the composition of the group of Katerynoslav deputies of the first Russian State Duma, peasants by origin, and ways of realisation of representative functions by them. Prosopographical research of the structure of this group and the textual analysis of performances of its members give the bases to assert, that Katerynoslav peasant deputies of the first State Duma during incomplete session in spring–summer of 1906 supported all–Russian liberal and left–wing radical values and practically did not raise the Ukrainian question. The struggle for acknowledgement of the rights to land developed in the Duma promoted formation of more accurate Ukrainian self–identification of a part of these deputies, however the Duma was prematurely dismissed by the government.

Keywords: the First State Duma, Katerynoslav peasant deputies.

Коник А. А., доктор исторических наук, доцент, профессор кафедры всемирной истории и историографии, Херсонский государственный университет (Украина, Херсон), oleksandr_konik@ukr.net

Екатеринославские крестьяне на кафедре Государственной думы Российской империи (1906 г.)

С целью реконструкции позиции политически активной части украинского социума начала XX ст. подробно рассмотрен состав группы екатеринославских депутатов первой российской Государственной думы, крестьян по происхождению, и способы осуществления ими репрезентативных функций. Просопографическое исследование состава группы и текстологический анализ выступлений ее членов дают основания утверждать, что екатеринославские крестьянские депутаты первой Государственной думы в течение неполной сессии весной–летом 1906 г. оставались на почве общероссийских либеральных и леворадикальных ценностей и практически не поднимали украинского вопроса. Борьба за подтверждение своих прав на землю, разворачивающаяся в Думе, способствовала формированию более четкой украинской самоидентификации части этих депутатов, однако Дума была преждевременно распущена правительством.

Ключевые слова: Первая Государственная дума, екатеринославские крестьянские депутаты.

* * *

УДК 94(477)«1919/1920»

Швидченко Т. М., здобувачка кафедри давньої та нової історії України історичного факультету, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), Shvydchenko_t@ukr.net

ОТАМАН ВОЛОХ ТА ЙОГО ПРИБИЧНИКИ ПІД ЧАС ПЕРШОГО ЗИМОВОГО ПОХОДУ (1919–1920 РР.)

Розглянуто та проаналізовано діяльність окремих повстанських ватажків–отаманів, які діяли опозиційно уряду УНР на теренах української держави в ході національно–визвольної революції 1917–1921 років, зокрема перед початком та під час Першого Зимового походу армії УНР.

Ключові слова: Перший Зимовий похід, армія Української Народної Республіки, українська революція 1917–1921, Омелян Волох, Юхим Божко, Микола Данченко.

Осінь 1919 року стала важким періодом для політичного та військового керівництва УНР, сили якої на той момент зазнавали поразок у боротьбі із зовнішніми

ворогами (основними з них були білогвардійська армія генерала Денікіна та більшовицька Червона армія). Це був час постійних нарад, на яких вирішувалася подальша доля української армії та держави в цілому.

На нараді у Старокостянтинові, 27 листопада відбулася гостра дискусія між Симоном Петлюрою та Омеляном Волохом, який після арешту П. Болбочана на початку 1919 року займав його посаду командира Запорізького корпусу армії УНР, а на момент проходження наради очолював Гайдамацьку бригаду [1, с. 49]. Петлюра стояв на демократичних позиціях та планував продовжити боротьбу спільно з польськими частинами, перейшовши з військом на їхню територію. А більшість військових командирів на чолі з М. Омеляновичем-Павленком та Ю. Тютюнником переважно підтримували ідею переведення частин армії УНР на партизанську тактику війни. Але Волох висловив опозиційну думку, привселюдно оголосити недовіру Симону Петлюрі як головнокомандуючому УНР та, критикуючи його ідеї, запропонував налагоджувати стосунки з більшовицькою владою. Виголошуючи таку позицію, як виявилось, він говорив лише від свого імені, бо його гайдамаки в більшості не підтримували таких ідей, принаймні, судячи з усього, вони чули про них вперше [2, с. 108–110]. Втім, згодом це не завадило частині з них все-таки піти за своїм отаманом у пошуках зв'язків з радянською стороною. А сам факт подібної суперечки справив гнітюче враження на присутніх на нараді, стало зрозуміло, що слова Волоха це тільки початок, попереду можуть бути реальні збройні виступи. Більшість командирів пропонували щоб Петлюра знешкодив явного ворога, М. Омелянович-Павленко у своїх спогадах зазначає, що Волох провадив розкладову ситуацію в армії і давно не виконував наказів командарма [3, с. 232]. Але Головний отаман зволікав з цим рішенням.

Відразу після наради, того ж дня, Петлюра з урядом залишили Старокостянтинів та виїхали до Любара. Варто зазначити, що окрім Волоха там були присутні ще два отамани – Юхим Божко та Микола Данченко, які також були незгодні з офіційною політикою уряду і через це намагалися триматися разом. Данченко в минулому був задіяний у повстанні проти гетьманату і поділяв ідеї про встановлення радянської влади в Україні. У березні 1919 року він брав активну участь у проголошенні О. Волохом «радянського універсалу», через що відтоді не займав ніяких командних посад в армії УНР. Лише в листопаді Василь Тютюнник, який на той час був командувачем армії УНР, призначив його очолювати Окрему Волинську повстанську бригаду ім. отамана Д. Соколовського [4, с. 26]. Після прибуття до м. Любара Данченко розпочав підготовку державного перевороту, маючи на меті захопити владу. Ю. Божко був начальником штабу Данченка, також брав участь у антигетьманському перевороті в якості командира «Запорізької Січі», він ще влітку 1919 року потрапив під арешт за неодноразове невиконання наказів та порушення дисципліни. Але його згодом відпустили через погіршення ситуації на українсько-білогвардійському фронті [5, с. 164]. Цей отаман мав погані стосунки з В. Тютюнником та окремими представниками штабу армії, тому й скооперувався з Данченком та Волохом, частково поділяючи їхні політичні погляди.

Втрьох і вирушили слідом за всіма до Любара, там вони співпрацювали з Волинським губернським

повстанським комітетом, остаточно перейшовши на радянські позиції. В той момент Любар та його околиці були місцем зосередження багатьох військових частин – Юнацької школи (полковник Вержбівський), Третьої дивізії (полковник Ольшевський), охорони Головного отамана (полковник Цівчинський), Січових Стрільців, а з прибуттям Волоха – ще й його гайдамацької бригади [2, с. 114]. Таким чином у місті панував хаос. Майбутні заколотники перейменували свою організацію на Волинську Крайову революційну Раду, до неї увійшли повстанці, боротьбисти і більшовики. Раду очолив колишній крем'янецький повітовий комісар Коваль, він мав допомогти налагодити зв'язок з житомирським партійним центром боротьбистів, а факт існування цієї структури мав допомогти Волоху утвердитися в радянському середовищі. Також він створив Революційну Волинську повстанську бригаду, в якій йому вдалося зібрати понад три тисячі чоловік в трьох полках з сімома гарматами [4, с. 19].

Серед військового та політичного керівництва УНР не було узгодженості думок з приводу того, що робити далі. Про це яскраво свідчить записка, що була передана всім частинам, в якій від імені С. Петлюри давалося завдання по пунктах розписати, що собою являє кожна дивізія, в який район вони бажають перейти, що їм потрібно одержати зі штабу армії та постачання [6, арк. 9]. Період роздумів і постійних нарад вперто тривав, і доки провідники вирішували долю УНР, поміж загального безладдя вимальовувалися реальні перспективи збройних заколотів, у першу чергу проти Симона Петлюри. Він був не раз попереджений про цю загрозу, але ніяких запобіжних дій не застосовував. Він сподівався на те, що через присутність у місті надійної військової частини змовники не наважаться виступати. Напередодні приїзду до Любара, І. Мазепа мав розмову з Божком, той попередив його про можливі заколоти, а також з Данченком, який повідомив, що веде переговори з боротьбистами та більшовиками, що не могло не свідчити про очевидність загрози. І. Мазепа передав цю інформацію С. Петлюрі, але той разом з В. Тютюнником вирішили не вживати ніяких заходів, щоб уникнути кривавих сутичок [5, с. 321].

Петлюра знав, що Волох тримає біля себе озброєний загін, що він співпрацює з Данченком, але на пропозицію О. Вишнівського роззброїти їх вночі силами Синьожупанників відповів відмовою, пояснюючи, що не може допустити кровопролиття [4, с. 20–21].

Тим часом Волох і далі вимагав відставки Головного отамана, і навіть провів у Любарі парад під червоним прапором, закликаючи гайдамаків розпочати боротьбу за радянську владу в Україні. Зважаючи на це все, Петлюра все ж видав наказ заарештувати заколотника, але той зумів перейти разом зі своїми загонами на інший бік річки Случ, де вони на той момент і розташувалися. Волох зумів переконати частину охорони Головного отамана, яка в результаті приєдналася до його частин, після цього він надіслав Петлюрі ще два ультиматуми, у яких вимагалось, щоб той зрікся влади.

Знаковою подією стало пограбування державної скарбниці, здійснене силами заколотників. 3 грудня вранці вони вчинили збройний напад на поштове відділення Любара, де й знаходилася держскарбниця УНР [6, арк. 49], забравши близько двох мільйонів українських карбованців і тридцять тисяч царських срібних рублів. Восени 1919 року один карбованець УНР коштував чотири

російські рублі. Пізніше Волох писав, що його повстанці існували за рахунок цих грошей аж до злиття з Червоною армією, тобто біля двох місяців. Хоча відомі випадки, коли його вояки грабували цукрові заводи та державні склади. Подальша ж доля цих грошей точно не встановлена.

Викрадення державного бюджету спричинило серед усіх грандіозну паніку, Петлюра 3 грудня мусив виїхати до Чорторії, адже урядове військо на той момент було занадто мало чисельним, щоб робити якийсь суттєвий опір. Отаман Волох мусив теж рушати з місця, в бік Чудніва, через наближення частин Юрка Тютюнника, який вже мав наказ на його знищення [7, с. VII]. Залишивши свої застави в Любарі, він під час свого від'їзду намагався переманювати петлюрівські частини на свій бік, проводячи агітацію розповідав, що Головний отаман з урядом перейшов на бік поляків, які захоплюють рештки частин УНР у полон. І в наслідок цього закликав переходити на бік радянської влади разом з червоними гайдамаками. Ця агітація була частково вдалою [8, с. 29].

Уряду УНР стало ясно, що збереження регулярної армії знаходиться під загрозою, потрібно було шукати негайний вихід зі складної ситуації. 4 грудня у м. Чорторії відбулися загальні збори, де були присутні військові начальники, члени Ради міністрів та представники політичних партій, які досі не дійшли згоди в питанні подальших дій. М. Омелянович-Павленко, О. Загородський і В. Трутенко (новопризначений командуючий Трьогою Залізною дивізією) перед прийняттям рішення ще радилися зі своїми козаками. Ю. Тютюнник запропонував переходити на партизанські методи боротьби та йти в заплілля супротивника. С. Коновалець оголосив про нецільність переходу Січових Стрільців на партизанщину, у зв'язку з чим скористався директивою Головного отамана за 23 листопада 1919 р. про самодемобілізацію військових частин [6, с. 26].

Чергову нараду, що відбулася 6 грудня, очолив прем'єр-міністр УНР Ісак Мазепа, адже Симон Петлюра напередодні таємно залишив місто і виїхав під чужим ім'ям до Польщі. Раптова відсутність Головного отамана схвилювала присутніх, але врешті було прийнято одностайне рішення, що частини армії УНР вирушать у Зимовий похід, але без уряду. Таке рішення мотивувалося більшою рухливістю частин, яка була необхідна в умовах партизанської війни [7, с. IX]. Перед від'їздом Петлюра залишив наказ, за яким головнокомандуючим частинами армії УНР у Зимовому поході призначав Михайла Омеляновича-Павленка, заступником командарма було наказано поставити Ю. Тютюнника. Також всім командирам дивізій були видані окремі уповноваження, за якими кожен з них мав «диктаторські права у відношенні розпоряджень, викликаних військовими потребами» за підписом В. Тютюнника [3, с. 237]. Цими двома документами вище командування армії УНР керувалося в процесі Зимового походу. У похід вирушили навіть частина хворих на тиф козаків, які не бажали залишатися в місцевому шпиталі [6, арк. 12].

Отамани-бунтівники відразу ж після пограбування зосередились в районі с. Красносілка, де вони мали впорядкувати свої частини та підрахувати гроші. Останнім займалася Волинська Революційна Рада, яку Волох тимчасово оголосив Всеукраїнською революційною радою. А потім прийняв звання Головнокомандуючого Українськими червоними військами. Божка призначили начальником штабу, а Данченка помічником Волоха

[2, с. 139]. Реорганізацією частин займався безпосередньо О. Волох, звівши їх в три піших полки, Окрему Волинську бригаду, кінну бригаду, гарматну бригаду, технічний курінь та окрему комендантську сотню. Всього 4200 людей, 5 легких і 2 важкі гармати при 48 кулеметах. Цю кількість склали різноманітні військові – колишні червоноармійці, волинські повстанці, козаки і старшини армії УНР що опинилися у своїй більшості там випадково, симпатичні ідеї «української радянської влади» а також ті, хто просто мав за мету таким чином залишити фронт і швидше дістатися додому [4, с. 52].

Щодо планів на подальшу спільну діяльність цей союз трьох отаманів не мав одностайності, кожен з них мав свою окрему ідеологічну точку зору. Волох пропонував об'єднатися з більшовиками, Данченко погоджувався лише на встановлення радянської влади, але з українським, а не російським керівництвом, через що у них виникали гострі конфлікти. Особливо напружені відносини були між Волохом та Божком, який взагалі не поділяв ідеї вступу до радянських лав і ще в кінці листопада вагався щодо такої співпраці. Ще 4 грудня Юхим Божко був застрелений, офіційно вбивця залишився невідомим, але більшість схиляється до версії, що ним був О. Волох, який відразу після похорону вишикував усі свої частини і проголосив себе головнокомандуючим українських радянських військ і провідником боротьбистів [9, с. 132]. Після урочистого мітингу отаман відправив частини у напрямку лінії Чуднів-Троянів-Житомир для зустрічі з Червоною армією, а також спорядив делегацію, яка мала зустрітись з Революційною військовою радою Червоної армії та оголосити про приєднання до них його загону. У цей час радянська розвідка донесла командувачу 12-ї радянської армії Миколі Муралову, що волинські боротьбисти є небезпечним елементом для будівництва радянської держави, бо вимагають утворення самостійної Української радянської республіки та окремої української Червоної армії. Ці обставини були прийняті до відома, більшовицькі керівники сформували окремий план, за яким військові формування отамана Волоха мали влитися до Червоної армії, але без перспектив утворення будь-яких відколів від основного радянського війська. Для цього 6 грудня між сторонами був укладений договір, за яким після переходу військ Революційної Ради під командування Червоної армії, дія ради припиняється. А самі війська направляються в район Гомель-Мозир для реорганізації, їхній рух може відбуватися лише у напрямку, вказаному командуванням червоних військ [9, с. 136]. Тобто Волох зі своїм загonom опинився у повній владі більшовиків.

Попри угоду за 6 грудня, представники Волинської революційної ради не з'явилися у радянському штабі в зазначений час, тому більшовицькою стороною був відданий наказ червоній 47-й дивізії роззброїти загін Волоха. Останній зумів проскочити оточення і вирватися в бік с. П'ятки, по прибутті якого загін не дорухався більше тисячі вояків, саморозпустилася майже вся Волинська бригада. Дехто з них вирушив у район Хмільника, де на той час повинна була перебувати армія УНР, що мала за мету не дати можливості вивезти багате майно стрімко відступаючим частинам Добровольчої армії [10, с. 132]. А отаман Волох в цей час намагався налагодити стосунки з більшовиками, але спроби були невдалими, бо Волинська революційна рада видала відозву до українського

народу, проголосивши себе тимчасовим урядом України і закликала створювати на місцях революційні ради, як опозицію російсько-більшовицьким ревкомам. Відозва була підкріплена заявою про крах уряду УНР. Такі дії більшовицький центр розцінював як контрреволюційні, і єдине, що стримало їхні війська від розправи над гайдамаками Волоха, це серйозні бої Червоної армії з денікінцями під Бердичевом [9, с. 139–141].

Волинську революційну раду було розпущено, а замість неї утворили ревком Правобережної України, який очолили О. Волох, С. Савицький та І. Немоловський. М. Данченко залишив загін і зник у невідомому напрямку, очевидно щоб не повторити долю Ю. Божка. 22 грудня офіційним керівництвом загону Волоха став Правобережний ревком, який надав волохівським силам нову назву «Українська Червона армія Правобережжя». У оновленій структурі відразу ж утворився осередок УКП(б), до якого подав заяву на вступ і О. Волох. Вони вирішили рухатися в заплілля Добровольчої армії, а зокрема в бік Липівця. Частини армії УНР в цей час знаходилися в околицях Тарасі, де успішно вели партизанську війну з білогвардійцями, поступово просуваючись в район південної Київщини [11, арк. 15].

Тим часом ситуація на фронті стрімко змінювалася, 12-та більшовицька армія просувалася до центральної України, 47-ма радянська дивізія рухалася в район Гайсина–Христинівки–Умані, на Черкащині зосереджувалася 60-та дивізія. Відповідно Волох, отримавши відомості від української сторони і знаючи що наближаються більшовики прийняв рішення нападати на армію УНР захопити Умань. Командування армії УНР було повідомлене про загрозу з боку волохівців, тому ретельно вело підготовку дивізії до майбутніх боїв [6, арк. 161]. Та попри запобіжні заходи, 11 січня гайдамаки вчинивши несподіваний напад на місто змогли захопити всі головні його установи та роззброїти більшу частину Гордієнківського кінного полку та Богданівського куреня. Волох поставився досить жорстко до захоплених у полон старшин, за його наказом діяла «чрезвичайка», котра без сліdstва арештувала старшин, більшість з яких було розстріляно, в тому числі й командира богданівців Ф. Кириченка [6, арк. 113]. Всіх козаків полку було примусово включено до гайдамаків. Вільною залишилася тільки кінна сотня Богданівського куреня, якій пощастило не потрапити до полону. Про ці події у головному штабі армії УНР стало відомо лише увечері 11 січня, а наступного ранку українські дивізії почали штурм міста. Радянська влада прийняла всі міри, щоб утримати Умань. В газеті «Вісті Ревкому Уманщини» за 12 січня був опублікований наказ, у якому йшлося про «поширення бандитизму» та вказівка начальнику радянської міліції відловлювати й розстрілювати на місці всіх, хто підпадав під це визначення. А також посилити охорону навколишніх сіл, яка мала складатися з виключно перевірених людей [13, арк. 57–59]. 13 січня до міста прибули відділи 44-ї радянської дивізії, між гайдамаками Волоха та червоноармійцями виник конфлікт, адже у більшовиків були вказівки до підготовки ліквідації «нерегулярних банд». Такий стан речей був пов'язаний з наказом Л. Троцького, виданим 11 грудня 1919 року, в якому йшлося про заборону приймати в діючі частини партизанські загоны. Останні за даним планом мусили бути вліті до Червоної армії з новим командним складом і після того, як звідти

приберуться небажані кадри [3, с. 276]. Під цей опис якраз підходили волохівські частини, тому між ними й виникла напруга. Але відразу роззброїти волохівців ніхто не збирався, тому що верхівка Революційної воєнної ради 12-ї радянської армії планувала цілком вліті їх до одного зі своїх з'єднань, хоча боротьбисти намагалися зробити все, щоб гайдамаки збереглися як військова частина. У середині січня 1920 року їхній загін складався з трьох піших та одного кінного полків і двох батарей [9, с. 136]. Присутність волохівського загону в районі території, на якій діяла армія УНР була корисною для більшовиків, в першу чергу для того, щоб мати змогу продемонструвати лояльність в національному питанні. У армії УНР на той час не було одностайної думки про ставлення до Червоної армії в першу чергу через відсутність зв'язку з власним урядом, радянське керівництво знало про ці сумніви. В середині січня після того, як командувачі Волинської дивізії за дозволом М. Омеляновича–Павленка провели невдалі переговори з Правобережним ревкомом, армією УНР було остаточно прийняте рішення вести боротьбу за незалежну демократичну Українську державу [2, с. 280–281]. 21 січня, з огляду на те, що білогвардійський фронт вже не становив великої загрози, українська армія взяла курс на боротьбу з більшовиками. Частини військ УНР рушили у напрямку лінії Канів–Чигирин–Черкаси, звідки й розпочали бої по тилах Червоної армії.

Отаман Волох зі своїми формуваннями залишався в Умані та очікував рішення радянської влади щодо їхнього подальшого призначення. В кінці січня формування Волоха були оглянуті спеціальною комісією при штабі 12-ї радянської армії, а в лютому його загін приєднали до третьої бригади 60-ї Стрілецької дивізії. Станом на 14 лютого 1920 року колишній загін Волоха складав 1445 бійців разом зі старшинами, 500 з них було вліто в окрему другу бригаду 60-ї більшовицької дивізії [9, с. 137].

У цей час у Житомирі відбувався суд над отаманом Данченком, якого співробітники місцевої ВЧК арештували в кінці грудня. Але йому вдалося заперити радянську владу у своїй вірності комуністичній ідеї, після чого він був звільнений з-під арешту, але подальша доля М. Данченка невідома.

Омеляна Волоха спочатку перевели в підпорядкування штабу 12-ї радянської армії, а пізніше призначили командиром роти третього запасного стрілецького полку харківського штабу Південно–Західного фронту. В кінці 1920 року він був прийнятий до КП(б)У, але навесні 1933 року Волоха арештували нібито за зв'язки з національним підпіллям та підготовку антибільшовицького повстання. Попри те, що він не визнав себе винним, його засудили до десяти років ув'язнення в Соловецькому таборі. А 3 листопада 1937 року в урочищі Сандармох Омеляна Волоха розстріляли разом з 134 іншими українськими політичними в'язнями, яких було страчено на честь 20-ї річниці більшовицької революції [9, с. 164].

Так завершилася доля отамана, який розчарувався у політиці Симона Петлюри і сподівався знайти вихід із ситуації за допомогою радянської ідеї та співпраці з більшовиками. О. Волох прагнув очолити Українську Червону армію і творити Українську Радянську Соціалістичну Республіку. Але сам став жертвою того режиму, на який покладав надії. Вливаючи своїх вояків до лав Червоної армії, він не брав до уваги те, що вони не мали бажання там воювати. Про це свідчить велика

кількість перебіжчиків з числа його куреня до армії УНР в період з кінця грудня 1919 та на початку 1920 року. Подібна доля була і у двох інших отаманів, які спробували співпрацювати з більшовицькою владою, хоча не всі з них цілком поділяли комуністичну ідею.

Попри те, що отаман Волох зі своєю командою протягом кінця 1919 – початку 1920 років вступали з українськими частинами у бойові сутички, проводили активну агітацію серед селян проти «петлюрівщини», співпрацювали з радянською владою та іншими засобами перешкоджали їхній справі, армія УНР успішно провела свій рейд і виконала головні цілі та завдання походу.

Список використаних джерел

1. Вирок українській революції: «Справа ЦК УПРС». – Київ, 2013. – 686 с.
2. Тютюнник Ю. Записки генерал-хорунжого. – Київ, 2008. – 311 с.
3. Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917–1920). – Київ, 2007. – 607 с.
4. Ковальчук М. Останній заколот отамана О. Волоха (грудень 1919 р. – січень 1920 р.) // Військово-історичний альманах. – Київ, 2009. – №2 (19). – С.18–41.
5. Мазепа І. Україна в бурі й огні революції 1917–1921. – Київ, 1951.
6. ГДА СЗР України. – Ф.11012. – Т.17.
7. Доценко О. Зимовий похід (6.XII.1919 – 6.VI.1920). – Варшава, 1932. – 240 с.
8. Курах М. Чи Січові Стрільці брали участь у Зимовому поході? // Вісті Комбатанта. – Нью-Йорк, 1961. – Ч.1–4. – С.29.
9. Ковальчук М. Останній заколот отамана О. Волоха (грудень 1919 р. – січень 1920 р.) // Військово-історичний альманах. – Київ, 2010. – Ч.1 (20). – С.131–165.
10. Удовиченко О. Україна у війні за державність: Історія організації і бойових дій українських збройних сил 1917–1921. – Вінніпег, 1954. – 176 с.
11. ГДА СЗР України. – Ф.11012. – Т.26.
12. Ковальчук М. Невідома війна 1919. – Київ, 2006. – 576 с.
13. ГДА СЗР України. – Ф.11012. – Т.22.

References

1. Vyrook ukrainkii revoliutsii: «Sprava TsK UPRS». – Kyiv, 2013. – 686 s.
2. Tiutunnyk Yu. Zapysky heneral-khorunzhoho. – Kyiv, 2008. – 311 s.
3. Omelianovych-Pavlenko M. Spohady komandarma (1917–1920). – Kyiv, 2007. – 607 s.
4. Kovalchuk M. Ostannii zakolot otamana O. Volokha (hruden 1919 r. – sichen 1920 r.) // Viiskovo-istorychnyi almanakh. – Kyiv, 2009. – №2 (19). – S.18–41.
5. Mazepa I. Ukraina v buri y ohni revolutsii 1917–1921. – Kyiv, 1951.
6. HDA SZR Ukrainy. – F.11012. – T.17.
7. Dotsenko O. Zymovyi pokhid (6.XII.1919 – 6.VI.1920). – Varshava, 1932. – 240 s.
8. Kurakh M. Chy Sichovi Striltsi braly uchast u Zymovomu pokhodi? // Visti Kombatanta. – Niu-York, 1961. – Ch.1–4. – S.29.
9. Kovalchuk M. Ostannii zakolot otamana O. Volokha (hruden 1919 r. – sichen 1920 r.) // Viiskovo-istorychnyi almanakh. – Kyiv, 2010. – Ch.1 (20). – S.131–165.
10. Udovychenko O. Ukraina u viini za derzhavnist: Istorii orhanizatsii i boiovykh dii ukrainskykh zbroinykh syl 1917–1921. – Vinnipeh, 1954. – 176 s.
11. HDA SZR Ukrainy. – F.11012. – T.26.
12. Kovalchuk M. Nevidoma viina 1919. – Kyiv, 2006. – 576 s.
13. HDA SZR Ukrainy. – F.11012. – T.22.

Shvydchenko T. M., competitor of the Department of Ancient and Modern History Faculty of History of Ukraine, Kyiv National Taras Shevchenko University (Ukraine, Kiev), Shvydchenko_t@ukr.net

Voloh Ataman and his supporters during the First Winter campaign (1919–1920)

This article elucidates and analyzes the undertakings of separate guerrilla chieftains-otamans, who acted in opposition to the UNR government on territory of

the Ukrainian state during the national revolution for liberation in 1917–1921. In particular, before the beginning and during the First Winter Campaign of the UNR army.

Keywords: *the First Winter campaign, the Ukrainian National Republic's army, the Ukrainian revolution of 1917–1921, Omelyan Volokh, Yukhym Bozhko, Mykola Danchenko.*

Швидченко Т. Н., соискательница кафедры древней и новой истории Украины исторического факультета, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Киев), Shvydchenko_t@ukr.net

Атаман Волох и его сторонники во время Первого Зимнего похода (1919–1920 гг.)

Рассмотрено и проанализировано деятельность отдельных повстанческих вождей-атаманов, которые действовали оппозиционно к правительству УНР на территории украинского государства в ходе национально-освободительной революции 1917–1921 годов, в частности перед началом и во время Первого Зимнего похода армии УНР.

Ключевые слова: *Первый Зимний поход, армия Украинской Народной Республики, Украинская революция 1917–1921, Омелян Волох, Юхим Божко, Николай Данченко.*

***

УДК 94(477)

Скакальська І. Б.,
доктор історичних наук, доцент,
завідувач кафедрою суспільних дисциплін,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка (Україна, Кременець),
irunas@ukr.net

КООПЕРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА (1921–1939 РР.)

Розглянуто участь української еліти у розвитку кооперативних відносин у Волинському воєводстві. Доведено, що завдяки еліті, кооперативний рух став одним із визначальних чинників національно-господарського і суспільно-політичного життя Волині. Джерельною базою статті стали матеріали вітчизняних архівів та діаспорна література. Мета дослідження – розкриття та аналіз кооперативної праці української еліти у Волинському воєводстві у 1921–1939 рр., висвітлення проблем та здобутків господарської діяльності українців. У розвідці були використані проблемно-хронологічний, порівняльний та ін. методи наукового дослідження.

Важливо підкреслити, що кооперативну працю українські інтелігенти поєднували з громадсько-політичною діяльністю.

Ключові слова: *Волинське воєводство, кооперація, економічні відносини, національна свідомість, еліта, польська влада, господарство.*

У сучасній Україні не зайвим буде використовувати практику розбудови кооперативного сектору економіки, для цього потрібно вивчати досвід минулого, наприклад, кооперація на Волині у міжвоєнний період ХХ ст. мала у собі значний потенціал. Це підсилює важливість проблеми дослідження. Відзначимо, що завдяки еліті, кооперативний рух став одним з визначальних факторів національно-господарського і суспільно-політичного життя народу на Волині у 1921–1939 рр. Кооперативні діячі розуміли, що національна кооперація є одним із шляхів здобуття політичних прав для українців в умовах, коли економічні важелі в краю перебували під контролем польської влади.

Проблематика кооперативного руху у Волинському воєводстві в літературі висвітлена частково. Різні напрямки та складність кооперативної праці національної еліти відображені у дослідженні І. Витановича «Історія українського кооперативного руху. Із праць історико-філософської секції НТШ». Серед останніх праць варто відзначити дослідження Я. Шабала, В. Вісіна, С. Геля та ін., які розкривають окремі аспекти розвитку кооперації на Волині.